

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уреднички одбор:

др *Алексић Радомир*, др *Грицај Ирена*, др *Коларич Рудолф*, *Конески Блаже*
др *Николић М. Берислав*, др *Павловић Миливој*, др *Пецо Асим*, др *Пешикан Мићар*,
др *Стевановић Михаило*, др *Храстић Мајла*

Главни уредник
М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXVI — св. 1-2.

БЕОГРАД
1963—1964.

ЈЕ ЛИ ПОСТОЈАО ЕКАВСКИ ГОВОР У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЦРНОЈ ГОРИ И СЈЕВЕРНОЈ АЛБАНИЈИ ?

У својој чланку *К вопросу о њроисхожденнн славн северной Албанин* (Славянская филология I, 1958, стр. 204-205) др Иван Поповић каже да је црногорско становништво сјеверне Албаније било екавско. Овај свој закључак др Поповић изводи из следећих чињеница : 1) словенске позајмице с *јаџом* изговарају се у албанском језику само као екавизми : *mrezhč* = мрџка, *rekč* || рекѣ „ручей“ = рѣка, *bisedč* = бесѣда, *stepč* „забор“ = стѣна итд.); 2) данашњи мрковићки говор у југоисточној Црној Гори је (с малим изузецима) екавски, а не ијекавски : *вѣра, *вѣте*р, сечѣ*њ, млѣко, рѣч итд. ; 3) мрковићки говор показује и друге сличности са моравским (дакле, екавским) говорима јужне и централне Србије, као што је чување наставка у у 1. л. презента : мрковићко дѣгну, пѣју, купују, кажу, двѣјају и јужноморавско говору, ѣду, нају, кажу, умру; замјенички облик *ge* (у јужној Србији *gi*) за датив и акузатив множине сва три рода; упитни прилог *ge* (кѣдѣ); придјевски облици типа блѣде*н; мрковићко заје*ц (зајец) а у јужној Србији *зајац* и *зајец*.

На основу тога Поповић закључује да граница између екаваца и ијекаваца није била на истоку, у Албанији или у јужној Србији, него на западу, тј. у Црној Гори. Непостојање црногорских ијекавицама у албанском језику објашњава Поповић тиме што су Црногорци сјеверне Албаније били екавци, а не ијекавци. Своју увјереност у тачност ове констатације потврдио је Поповић и тиме што наше средњовјековне говоре у сјеверној Албанији и југоисточној Црној Гори одређује као посебну екавску групу (*Geschichte der serbokroatischen Sprache*, 1960, на стр. 399. гдје говори о српскохрватским дијалектима на крају средњег вијека). На овакав закључак навела је дра И. Поповића Јовићевићева књига *Црногорско њриморје и Крајина*, у којој

* Примјери вѣра и вѣте*р не потичу из Мрковића него из Крајине и забиљжени су у говору Шиптара који је научио српски језик (ЈФ XX, стр. 493).

се, поред осталог, на основу наставка у у 1. л. презента и замјеничког облика *ге* претпоставља да би Мрковићи могли бити поријеклом из јужних српских крајева (стр. 141), затим Ердељановићев чланак *Сџари Срби Зећани и њихов говор* у Белићеву Зборнику од 1937. г., гдје се говори о мрковићким екавизмима и даје претпоставка да је некада овај екавизам могао обухватати у Зети знатно већи простор, — и најзад мој чланак *Историски пресјек губљења глаголске рекције у црногорским говорима*, гдје се говори о рефлексу јата у мрковићком говору (ЈФ XX, стр. 104. и 121).

Карактеристичне сличности између јужноморавског и мрковићког говора заиста постоје. Ако изузмемо *јаш*, о коме треба посебно говорити, онда се споменутим сличностима које наводи Поповић могу додати и ове :

1) У призренско-тимочком дијалекту и мрковићком говору именице ж. р. IV врсте прелазе у знатном броју у именице м. р., али нема потпуне подударности између оба говора, јер Белић (Дијалекти, стр. 335) и Стевановић (Ђаковачки говор, стр. 108) наводе ове именице : крв, варош, глад, смрт, заповес, болес, чељад, памет, ноћ, — док ова промјена у мрковићком говору обухвата : крв, вѣрош, сбѣ (со), рш, маџт, прѣт и жѣч.

2) Као што се у ђаковачком говору (Стевановић, о. с., стр. 75) говори под утицајем ном. мн. : Побѣја неке *Турце*, Купѣја е *ордсе*, тако се чује каткад и у Мрковићима : Удрио на *Грце*, Купѣо *фшице*.

3) Старији гласовни облик глагола запамтити, који у оба говора гласи *зѣамѣѣим* (*зѣамѣѣѣѣѣ*).

4) Инфинитивна основа типа *куѣува-* образована према презенту *куѣујем* (Мрковићи : купѣват, тргѣват, кажѣват, вежѣват ; Белић о. с. стр. 500-501 : купѣвано, милѣвал ме, напредувѣл, поштувѣл ; сличних примјера има и код Стевановића, о. с., стр. 120).

5) Партиципи глагола VII врсте, образовани под утицајем презента : изгѣбен, направѣн, сломѣн, јѣвен, с напоменом да је ова црта обухватила у мрковићком говору само глаголе с усненим сугласником у основи (али уп. зѣмѣла, кѣпѣла), док је ово у призренско-тимочком говору општа појава, тј. говори се не само *изгѣбен* него и *градѣн*, *упрѣтѣн*, *намѣстен*, *носѣн*, *пресѣлен*, *гѣнен* (Белић, о. с., стр. 150-151 и М. Стевановић, о. с., стр. 64).

6) У мрковићком говору инфинитив се замјенује везником *да* и *ѣрезениѣом* чешће него у ма ком црногорском говору, а то је један од најкарактеристичнијих балканизама у говорима јужне и источне Србије. Примјери за инфинитив уз глаголе непотпуног значења : *Ѡни не мѣгу*

да му учину ништа, Не могу да знам то, Не знам да иђу (1. л. през.), Мбрам да ју узму (1. л. пр.), Ја ймам да иђу у Круте, Ајде мали, немб да иднеш. — Примјери за инфинитив у футуру: Што ћеш да заклеш? Сутра ћу да вриш (1. л. през.); Ја ћу да вјем; Сам ћу да иђу, Нећеш да крейдџи, Да крейдџе, Де^{не}с^е ћемо да дремо, Ја ћу сутра да жњџу, О-ли сутра да илвџи? У футуру је чак обичнији презент него инфинитив. У вези са овим треба скренути пажњу на дјелимично чување инфинитива у ђаковачком говору, што Стевановић објашњава кидањем везе између ђаковачког говора и осталих говора јужне и источне Србије прије него што се сасвим извршио процес замјене инфинитива везником да и *ипрезентом* (стр. 130).

7) Интересантно је подударање у логичкој конгруенцији између ђаковачког (Стевановић, о. с., стр. 151: Па седџу они *нароџи*, *Војска* идев у касарну, Ону штаљу где јџу *сидка*) и мрковићког говора (Гџсу^{ти} *живџина*? *Војска* иђау, Ако *дружџина* моја питају за мџне, Рамазан ймају *нардџи*, Чџкали га *нардџи* при црквом).

Не може се порећи да споменуте сличности показују да је могло бити у прошлости посредног додира између мрковићког говора и говора јужне Србије. Али ми у то нисмо нимало сигурни, јер нема доказа да је наше становништво од Призрена преко сјеверне Албаније до Јадранског мора чинило непрекинуту цјелину. Подударности као што су наставак у у 1. л. през., затим *зџец* и *зџамџџим* (запаметит) — архаизми су који су се могли потпуно независно очувати и у једном и у другом говору. Ја не видим сигурних доказа ни у другим подударностима, које представљају дијалекатске новине, јер су се могле развити сасвим независно у оба говора. То важи за промјену рода код именица IV врсте — јер се оваква појава и другдје јавља, затим за замјенички и прилошки облик *ге*, па и за инфинитив типа *куџваџи*, јер је презент чешћи облик, па је његов утицај на инфинитив могућ; и трпни придјџеви као *изгубен* могли су се самостално развити у овом говору, утолико прије што се ова појава у Мрковићима распрострла само на глаголе VII врсте са усненим сугласником у основи; па ни у споменутој логичкој конгруенцији не видим доказ за везу између споменутих говора. Најзад, при поређењу ових сличности у обадва говора нама недостаје тачна *хронологија*, која би била од великог значаја за рјешење овог питања.

Сасвим нешто друго представља замјена инфинитива везником да и *ипрезентом*. Познато је да се ова замјена најприје јавила у грчком језику, а одатле се пренијела на неке друге балканске језике, па и на дијалекте источне и јужне Србије. Овдје је важно напоменути да

је ова замјена обухватила само јужне албанске говоре, дакле оне који граниче са грчким језиком. Међутим, те замјене нема у сјеверним албанским говорима, који чувају инфинитив до данас (Sandfeld, *Linguistique balcanique*, стр. 173). На основу тога се може рећи да споменута замјена у мрковићком говору није могла настати под утицајем сусједног албанског говора. Је ли се она развила самостално или под утицајем ранијих веза мрковићког говора са нашим говорима сјеверне Албаније и призренског краја, не може се одређено рећи. Тешко је претпоставити да се такав евентуални утицај могао пренијети до једног нашег говора на самој обали Јадранског мора, а нема никаквих доказа да преци Мрковића воде поријекло са западних граница данашњег призренско-тимочког говора. О томе у народној традицији нема ни помена.

Према томе, кључни проблем за рјешење овог питања јесте *jaŋi*. Ако би се доказало да је мрковићки говор екавски, онда би се доиста могло говорити о томе да је он најзападнији представник једног нашег средњовјековног говора који се протезао од Призрена преко сјеверне Албаније до ушћа Бојане. Зато ћемо се сада осврнути на рефлекс *jaŋa*(џ) у овом говору.

Мјесто *дугог jaŋa* има данас мрковићки говор скоро искључиво *e*, и то у свим примјерима (изузев броја 2 у ж. р. : двѣје) : победѣт, бѣло, бѣсе^н, блѣде^н, брѣг, брѣст, заповѣда, свѣст — нѣсвест, вѣк, венѣ^ц, уврсдѣо, врѣме, грешѣт, гнѣздо (гњѣзда ф.), делѣт (*дѣлба*), дѣте, звѣзда, звѣре, лѣва рука, лѣк, лечѣт (Без млѣка нема лѣка), лѣн (лѣним се), лѣп-лѣпа-лѣпо, залепѣт, лѣс о куће, лѣва (лѣха), мѣна (лѣва се, променѣт), мѣк-мѣга (х > к, г), мешѣт (месѣт), млѣко, нѣм, Немѣ^ц-Нѣмци, снѣт, песѣ^к, напред, прѣсно (преснѣ^ц), рѣтко, рѣка. рѣч, одрешѣт, поседѣо (посѣѣен), сѣва (севѣње), сѣно, сѣчем (али : сѣћ), свѣт, слѣп (шлѣп), смѣк (крепѣк ђ-смега), снѣк, снѣт, стѣна, стрѣла, тѣло, тѣсно, тѣсто, отребѣт, цвѣт, црѣво, црѣпња, цѣв, цедѣт, цѣла-цѣло, цѣна, рацепѣт (цепѣт) — поред екавских облика чују се каткад и то протсжно код старијих особа, ијекавски облици : врѣјеме, дѣете, кљѣјет, лѣјен, лѣјепо, прѣјесно, снѣјек, цѣјело.

Међутим *крашѣко џ (jaŋi)* даје скоро редовно *je* : ѣрат, ѣскаѣта, виѣт, ѣвер, ѣвѣјка, ѣца, куѣѣла, меѣт, неѣѣла, сеѣт (сиѣт) ; гу-сеница, седѣк, сѣвер, сѣм (инф. сѣт), сѣме ; пѣсма, пѣна, бѣга^т, бѣлѣца, мѣра, мѣсто, вѣра, вѣте^р, *сѣме*, ѣѣдра, ѣѣко, ѣѣшто. — И неколико ријечи с кратким јатом чују се скоро искључиво као екавизми : бѣк-бѣше-бѣсмо-бѣсте-бѣу, нѣвеста, примѣр (на_примѣр), (зѣ-био)-зѣбела-зѣбели, зѣница, чѣвек, додејѣк, додејѣне, старешѣна, целѣт

(целџнут). — У неколико ријечи чује се екавски изговор сасвим ријетко: тѣрат (тѣра_се чакалџима), смѣјасмо се, девџка, секџра, гусенице, пѣбеже, двѣста. — У неколико ријечи јављају се екавски облици (редовно или скоро редовно) под утицајем облика с дугим јатом, односно с инфинитивом: бѣјо (бѣли), цѣјо и цѣо (цѣли), дѣо и дѣјо (2. п. дѣла), дѣоница, мѣгови и мешџна (мѣк, х > к), цвѣтџћ — цвѣтѣт (цвѣт), звѣрат (звѣре), цѣдџло (цѣдџт), свѣсе^н и свѣсе^н — свѣсна и свѣсна (свѣст), вечџто (вѣк, љвек), свѣтло-свѣтлост и свѣтлост (свѣћа, освѣтле), изгорѣо (изгорѣт), разболѣо_се (разболѣт_се), волѣо (волѣт), желѣо (желѣт). Слично овоме каже се кѣѣо и ѣѣо (кѣѣт), џмрео-џмрѣла (џмрет).

Да ли се на основу овога материјала о јату може закључити да је мрковиџки говор био екавски, односно протоекавски (како каже др И. Поповиџ)? Мислим да не може. Број примјера с екавским рефлексом кратког јата сувише је мали. И, што је нарочито важно, не видим могућности да један протоекавски говор у сусједству ијекавских говора постане екавски у дугим, а ијекавски у кратким слоговима. А грађа о јату у моме наведеном чланку (ЈФ ХХ) није могла дати за право Поповиџу да мрковиџки говор схвати насигурно као екавски.

Одговор на питања о развоју дугог јата у овом говору дају ријечи: оџренџџи (прионџти > пријенџти > опренџт), џонадѣник (поне-дѣљник > понеднионик > понеднијеник > понадѣник), нѣде^н (< нѣједан), које показују да се група *ије* сажела у *е*. То исто важи и за *врѣме* и сл. (< врѣјеме и сл.). Према томе, екавизам дугих слогова у овом говору је секундарна појава која се развила као резултат сажимања сваке групе *ије*, без обзира на њено поријекло, у *е*. Примјери као *нѣдѣ^н*, *врѣме* и *врѣме* показују пут којим је то сажимање извршено (в. мој чланак у ЈФ ХХИИ: Како се развио екавизам мрковиџког говора). На сличан начин је настао икавски изговор дугог јата код титоградских муслимана, а свакако и код скадарских Црногораца (ЈФ ХХ, стр. 493).

Знатно је теже објаснити екавизме који потичу од кратког јата. Неки од њих постоје и у другим црногорским говорима (*бех*, *неавѣсна*, *зѣтаца*, *сѣтарѣшина*, *цѣтивџи*; Милетиџ, Црмнички говор, стр. 250-251). Ови црногорски екавизми су, вјероватно, траг асимилованих екаваца, који су напли склониште у Црној Гори послѣ пада наших средњовјековних државица. За Мрковиѣе би се могло претпоставити да су неки од тих екавизама, у првом реду они којих нема у другим црногорским говорима (*зѣбѣли*, примѣр, *тѣрат*, *девџка*, *смѣјасмо се*), —

доспјели у овај говор са истока или југоистока у вријеме бурних догађаја којима је била изложена Зета са Скадром и барским приморјем за вријеме посљедњих Балшића и српских деспота. Понеки екавизам, као *целивајѝ*, може бити и црквеног поријекла. Није искључен ни македонски утицај о чему свједоче мрковићке ријечи *кљдчка* и *скакалеџ* (в. Селищев, Славянское население в Албании, стр. 166. и 198).

Сада већ можемо одређено рећи да *екавског говора у југоисточној Црној Гори и сјеверној Албанији није било*. При томе мислим на Мрковиће и Скадар са околином. Албанске позајмице које наводи Поповић могу потицати и од српских екаваца. Уколико би биле узете од јекаваца из скадарског краја, то би био доказ да су те ријечи ушле у албански језик док се *јаѝ* изговарало као непотпуни дифтонг (или *заѝворено* *е : ѐ*).

Знатно је теже питање — да ли су дијалекатска струјања из области призренско-тимочког говора, па и македонског језика, могла допирати до Мрковића. На то питање би се могло одговорити када би нам била боље позната структура наших средњовјековних говора у сјеверној Албанији. Можда би нам помогло нешто и познавање говора црногорских (односно српских) старосједилаца у Скадру. Међутим, за сада смо ограничени углавном на интересантне, али непотпуне чињенице које нам је о овоме оставио Селищев у својој споменој књизи (стр. 52. и 276).

Лука Вујовић

R é s u m é

EST-CE QU'UN PARLER EKAVIEN AVAIT EXISTE DANS LE SUD-EST DU MONTENEGRO ET DANS LE NORD DE L'ALBANIE ?

Luka Vujović

Dans son article intitulé „К вопросу о происхождении славян северной Албании“ (Слав. филология I, 1958, p. 204-205), Dr Ivan Popović cherche à démontrer que la population monténégrine de l'Albanie septentrionale s'était servi d'un parler ékavien. Les arguments principaux de I. Popović sont les suivants : 1) Les mots slaves renfermant le *ja* sont empruntés par les Albanais dans la forme ékavienne : *mrezhe* = мрѣжа, *rekë* // *rekë* „pyreŭ“ = рѣка, etc. 2) Le parler actuel de Mrkovići dans le sud-est du Monténégro est un parler ékavien (avec de rares exceptions),

et non pas un parler i'ekavien : вѣра, млѣко, рѣч, etc. 3) Le parler de Mrkovići montre quelques traits caractéristiques qui rappellent le parler de la région de Južna Morava, c'est-à-dire le parler ekavien : terminaison *-u* pour la 1-ère personne de singulier du présent ; le pronom personnel de la 3e personne à l'accusatif se prononce *ge* chez les Mrkovići, et *gi* dans la Serbie du Sud ; l'adverbe interrogatif *ge* et plusieurs lexèmes tels que блѣдеⁿ, зăјец, etc.

Pour appuyer ses assertions, Popović s'est servi, entre autres, de mon article intitulé „Istorijski presjek gubljenja glagolske rekcije u crnogorskim govorima“ (Južnoslovenski filolog XX, p. 104 et 121). Croyant à la justesse de son opinion, Popović, dans sa „Geschichte der serbo-kroatischen Sprache“, 1960, p. 399, caractérise nos parlars de l'Albanie septentrionale et du Monténégro sud-oriental comme un groupe ekavien à part existant déjà vers la fin du moyen âge.

Quoique les assertions de Popović relatives à ces parlars soient séduisantes, elles ne peuvent pas être approuvées. En effet, chez les Mrkovići, les syllabes longues sont presque toujours ekaviennes, tandis que les syllabes brèves sont i'ekaviennes. D'autre part, les mots empruntés par les Albanais ne doivent pas forcément provenir du parler i'ekavien du Monténégro, mais du parler ekavien serbe. Entre le parler des Mrkovići et celui de Južna Morava il y a beaucoup plus de similitudes que nous n'en trouvons de citées dans l'oeuvre de Popović, mais elles n'indiquent pas un développement commun des deux parlars ; ce sont plutôt des archaïsmes (terminaison *-u* pour la première personne de singulier du présent ; zajec) ou des innovations qui se sont formées indépendamment dans les deux parlars (*ge* comme adverbe et comme pronom ; блѣдеⁿ ; l'accusatif pluriel *Turce* et *Grce* ; le radical de l'infinitif *kupuva-* ; la substitution de l'infinitif par la conjonction *da* + *présent*, fréquente dans le parler des Mrkovići et permanente dans le parler de Južna Morava, etc.).

Enfin, je crois que, dans mon article „Kako se razvio ekavizam mrkovićkog govora“ (Južnoslovenski filolog XXIII), j'ai démontré que dans le parler des Mrkovići les syllabes longues avaient été i'ekaviennes aussi et que, par la suite, le *ije* (*ie*) s'était contracté en *e*, comme c'est également le cas du *ije* qui ne provient pas du *jat* : *nědeⁿ* < *nijedeⁿ*, *pre-nüt* < *prijenut*, *ponadēnik* < *ponadijenik*.